

Knygų lentynoje

Rec.: Streikus A. Diplomatas Stasys Antanas Bačkis. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2007. 292 p.

„Ši knyga gimė iš sūnaus noro pagerbti Tėvo atminimą minint jo gimimo šimtmetį“, – šitaip įžanginį žodį pradeda knygos sumanytojas kardinolas Audrys Juozas Bačkis (5 p.). Pagal Lietuvoje įsikerojusius papročius buvo galima tikėtis, kad iš tokio sumanymo rasis kokia memorialinė panegirika, panoraminė gyvenimo ir darbų apžvalga ar tiesiog beletrizuota biografija Tomo Sakalausko stiliumi. Tačiau Jo Eminencijos sumanyimą ryžsis įgyvendinti Arūnas Streikus pasuko ne plačiai numintu jubiliejinio „atsižymėjimo“ keliu, ir jo parašyta knyga, pasak paties sumanytojo, „nėra įprasta biografija“ (*ten pat*). Patyrinėjimą, kuo gi ypatinga ši Stasio Antano Baččio (1906–1999) biografija, norisi pradėti nuo kelių subjektyvių pastabų, atidengiančių išankstinio supratimo ir lūkesčių lauką, į kurį įkrito recenzuojamoji knyga, apsiėmus ją perskaityti.

Pirma, turiu pripažinti, kad nelabai mėgstu skaityti akademinės biografijas. Nebent tai būtų visiškai neigiamų herojų biografijos (antai Lenino ar Goebbello). Motyvas čia gana banalus: kaip ir daugelis nerafinuoto meninio skonio žmonių, mėgstu pasakojimus su laiminga pabaiga. O biografo užduotis šiuo požiūriu nelengva: jo pasakojimas vienaip ar kitaip turi baigtis su lig aprašomo herojaus mirtimi. Žinia, visada galima tikėtis, kad konkrečios biografijos herojui

galiausiai pavyko pasiekti geresnį pasaulį, tačiau apie jį biografai (laimei) paprastai nelabai turi ką pasakyti... Taip pat neretai nutinka, kad žmogus į gyvenimo pabaigą įgyja daugiau išminties, ir šia prasme būtų įmanoma pavaizduoti jo gyvenimą kylančia kreive, tačiau biografas dažniausiai negali vaikytis išminties, kuri nepasireiškia vienokia ar kitokia (tegu ir intelektualine) veikla, o daugelio biografijų veikėjų veiklumas į gyvenimo saulėlydį sumažėja, tad ir minėtoji išmintis lieka biografo „nepagauta“. Vienaip ar kitaip, daugelis biografijų užsibaigia minorine gaida, tam tikru „laisvuju kritimu“, kuris neretai stabdomas dirbtinėmis meninėmis priemonėmis. Tik labai retam biografo (pvz., tradicinio šventųjų *vitae* žanro sekėjui) pavyksta „gero žmogaus“ gyvenimo pabaigą pavaizduoti kaip jo kulminaciją, o mirtį – kaip lauktą „laimingą“ pabaigą. Ir netgi literatūrinės sėkmės atveju nėra garantijos, kad tokios pabaigos laimingumas bus akivaizdus tūlam skaitytojui. Kas kita, jei rašoma „blogio genijaus“ biografija: čia mirtis dažnai reiškia piktų kėslų ar klastingų sumanymų galą, todėl minėtasis nerafinuoto meninio skonio skaitytojas į pabaigą atsipučia, kad pagaliau tam niekšui atėjo galas: tokios biografijos pabaiga čia (nelabai priklausomai nuo biografo talento) paprastai suvokiama kaip laiminga.

Antra, nesu įsitikinęs, kad biografija yra labai perspektyvus būdas užčiuopti „istorinę tikrovę“. Vienas dalykas, kai ką nors visuomeniškai reikšmingo savo gyvenime nuveikęs žmogus parašo memuarus ar autobiografiją. Tokią literatūrą dažnai ir smagu, ir pravartu skaityti, nes joje susiduriame ir su konkrečiose situacijose atsidūrusiu, sprendusiu, veikusiu ar palūžusiu asmeniu, – taigi su istoriška patirtimi, ir su tų patirčių interpretavimu, sutvarkymu iš saugaus laiko ir dažnai erdvės nuotolio, – taigi su istorine refleksija. Tačiau visai kitas dalykas, kai ką nors visuomeniškai reikšmingo nuveikusių asmenybę imasi biografiškai aprašyti *mokslininkas*. Jo tyrinėjimų, rekonstrukcijų ir literatūrinio triūso rezultatai dažnai būna arba tokios asmenybės (galimos) autobiografijos parodija (jei labai stengiamasi įsijausti į biografijos objekto istoriškas patirtis, pasakoti tarsi „jo lūpomis“, rodyti įvykius „jo akimis“), arba galimų (memuarų) priešingybė (objektyvuotas, negyvas „istorinio veikėjo“ paveikslas, tinkamas nebent saugoti muziejuje). Kurio nors iš šių nukrypimų (jei kalbame ne apie *kūrėjų*, o apie *veikėjų* biografijas) pavyksta išvengti itin retai, – nebent biografas būtų tikras žanro virtuozas arba buvęs artimas biografijos objektui (nepalikusiam jokio platesnio rašytinio pasakojimo apie save), lydėjęs jį per jo gyvenimą ir turintis galimybę savo herojaus gyvenimą pavaizduoti ir iš „vidaus“, ir iš „išorės“.

Šioje vietoje atsigręžę į lietuviškąją politinę biografiką kaip pastarosios išimties pavyzdį galėtume nurodyti Antano Merkelio studiją apie prezidentą Antaną Smetoną¹. Kitaip nei buvęs prezidento adjutantas Vaclovas Šliogeris, Merkelis sugebėjo ir išlaikyti saugų laiko atstumą, ir savarankišką refleksyvią poziciją savo herojaus atžvilgiu. Kitaip nei išėivijoje Smetonos veiklą

„sunešiojęs“ Jonas Augustaitis ar jau mūsų laikais „mokslines kritines“ prezidento biografijas parašę Alfonsas Eidintas ar Liudas Truska, Merkelis piešė gyvo istorinio veikėjo paveikslą, o ne iš anksto susikurto tipo politinę karikatūrą (iš minėtų trijų gal mažiausiai karikatūriškumo ir schematizmo ir daugiausia *pastangų* „įsijausti“ yra Eidinto knygoje). Palyginti su biografiniais veikalais apie Lietuvos prezidentus, ministrus pirmininkus ir kitus iškilus visuomenininkus, Lietuvos diplomatų biografijų padėtis dar keblesnė: išsamiai aprašyti Lietuvos *valstybės* atstovų profesinę veiklą ir gyvenimą palankios sąlygos susiklostė iš esmės tik po 1990-ųjų – išėivijoje (ką ir kalbėti apie nepriklausomą prieškarį ar juolab sovietų Lietuvą) viešai sklaidyti *slaptosios* ir iš esmės *aktualiosios* politikos paslaptis paprastai neturėta nei intereso, nei galimybių. Retos išimtytys – Petro Klimo ar Ernesto Galvanausko politinės biografijos² – tik patvirtina šią taisyklę, juolab kad minėtose knygose *diplomatinė* jų herojų veiklos pusė biografams tikrai nebuvo svarbiausia. Ir atkūrus Nepriklausomybę, kai nelygstamai pagerėjo ir politinės, ir dokumentinės tokių biografijų rašymo sąlygos, dideli kalnai čia nebuvo nuversti. Žinoma, buvo parašyta viena kita tikrai vertinga knyga apie pirmosios kartos Lietuvos diplomatus, antai Alfonso Eidinto apie Juozą Gabri-Paršaitį³, Laimono Tarpino apie Oskarą Milašį ar Jurgį Baltrušaitį⁴. Tačiau šiuo atveju ir biografijų herojai buvo buvę ne vien „veikėjai“, bet ir „kūrėjai“, ir biogra-

² Galva G. Ernestas Galvanauskas: politinė biografija / Red. J. Toliušis. Čikaga: Akad. Skautijos I-klā, 1982; Gerutis A. Petras Klimas: valstybininkas, diplomatas, istorikas, kankinys. Cleveland: Viltis, 1978.

³ Eidintas A. Slaptasis lietuvių diplomatas: istorinis detektyvas. Vilnius: Valstybinės leidybos centras, 1992.

⁴ Tapinas L. Oskaras Milašius, arba Septynios vienvatės Paryžiuje. Kaunas: UAB „Dajalita“, 1999 (11993); *Tas pats*. Imk, klajokli, žibintą vilties: poeto ir diplomato Jurgio Baltrušaičio gyvenimo kronika. Vilnius: Alma littera, 2000.

¹ Merkelis A. Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla. New York: Amerikos liet. taut. s-ga, 1964.

fai rinkosi beletrizuoją pasakojimo formą, ir nuotolis laike buvo pakankamai saugus. Na, o apie kitus diplomatijos veikėjus šiandieniai biografai, kaip jau užsiminta, arba sukurpia plonytes biografines apybraižas⁵, arba sulipdo nepakeliamas faktografines plytas⁶, tad tokios biografijos „šlubuoja“ arba akademinė, arba literatūrinė „koja“. Jei kalbėsime apie Lietuvos diplomatinės tarnybos (1940–1991, toliau – LDT) veikėjus, tai *apybraižas* iš jų susilaukė Stasys Antanas Bačkis⁷, o *plytos* – Bronius Kazys Balutis⁸. Kaip tik šių knygų fone ryškiausiai matyti, kuo gi „neįprasta“ recenzuojamoji knyga. Reikia pažymėti, kad ir Aldona Vasiliauskienė⁹, ir Juozas Skirius¹⁰ – patyrę biografai, tik štai nuo minėtųjų

⁵ Pavyzdžiai: *Bieliauskienė Z., Grigorjeviene V., Lysenkiene B.* (pareng.). Kėdainių krašto Garbės pilietis – nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministras, diplomatas, vertėjas Juozas Urbšys. Kėdainiai: Statyba, 1996; *Sasnauskas V., Venckūnienė A.* Prelatas Mykolas Krupavičius: gyvenimas ir veikla. Kaunas: Lietuvos žemės savininkų sąjunga, 2005.

⁶ Pavyzdys: *Gaigalaitė A., Žeimantienė J.* Juozas Purickis-Vygandas, Vilnius: UAB „Vilniaus knyga“, UAB „AMMJ“, 2004.

⁷ *Vasiliauskienė A.* Stasio Antano Bačkio gyvenimo ir veiklos bruožai. Vilnius: LKMA, 1996; apie Bačkio veiklą LDT žr. p. 30–78.

⁸ *Skirius J.* Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis (1880–1967): tėvynėi paaukotas gyvenimas. Vilnius: Vaga, 2001; apie Balučio veiklą LDT žr. p. 518–696.

⁹ Dr. Aldonos Vasiliauskienės specializacija – „Bažnyčios šviesulių“ jubiliejinė biografika, plg. jos knygas: *Gyvenimas Dievui ir Lietuvai: daktaras prelatas Juozas Prunskis švenčia 65 metų kunigystės ir 16 metų amžiaus jubiliejų.* Utena: UAB „Utenos spaustuvė“, 1997; *Vilkiškio vyskupijos ganytoji 70. Marijampolė: Ardor, 1996; Monsinoras Jonas Juodelis: biografinė apybraiža.* Vilnius: Regnum fondas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos Panevėžio skyrius, 2001; Monsinoras Klemensas Gutauskas: monografija. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, Kupiškio rajono savivaldybė, 2004.

¹⁰ Juozas Skirius, – ne tik diplomatų biografas, bet ir JAV–Lietuvos santykių istorikas, plg. jo knygas: *Julius J. Bielskis (1891–1976): gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai.* JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2004; *Lietuvos užatlantės diplomatija 1918–1929 metais: santykių su JAV politiniai ir ekonominiai aspektai.* Vilnius: [l. n.],

žanro meistrų Eidinto ir Tapino jie skiriasi dviem svarbiomis savybėmis: pirma, jų veikalai objektyviai *stokoja* literatūrinio polėkio, o tapomi biografiniai portretai – vaizdumo ir vientisumo, antra, šie autoriai į savo biografinį triušą žvelgia nepaprastai *rimtai* (mokslinio darbo, jaunimo švietimo, tarnavimo tautai prasmėmis). Tiesa, šioje vietoje pabrėžtina, kad dr. Vasiliauskienės ir prof. Skiriaus darbai neguldytini į vieną lentynėlę. „Šviesulių“ nušvietėja Vasiliauskienė dažniausiai nepretenduoja į akademinį svorį ir rimtumą (paskutinė knyga apie mons. Gutauską *monografija*, matyt, pavadinta dėl konjunktūrinių sumetimų), kaip antai: „šis darbas – tik platesnė pažintis su garbinga asmenybe 90-ojo jubiliejaus proga, o ne dr. Stasio Bačkio diplomatinės veiklos analizė“¹¹. Kita vertus, besistengdama „užmesti žvilgsnį“ į kuo daugiau „šviesulių“, ir dar taip, kad jiems skirtos knygos trūks plyš pasirodytų nustatyta proga¹², istorikė, galima sakyti, tik teršia biografikos pasaulį *antrarūšė produkcija*, pilna sistemingų dalykinių ir techninių klaidų, ir taip prisideda prie žanro diskreditacijos, – jei tokio lygio biografijos vyrauja, tai kas imsis rašyti rimtą ir įdomią? Tad Vasiliauskienės telegrafiškai enciklopedinio ir pataikaujama pa-

1995; Amerikos Lietuvių Tarybos veikla 1945–1948 metais: išeivijos pastangos dėl „Displaced Persons Act“ priėmimo. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2001; U.S. Government Policy toward Lithuania 1920–1922: Recognition of Lithuanian Independence. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2000.

¹¹ *Vasiliauskienė A.* Stasio Antano Bačkio gyvenimo ir veiklos bruožai, p. 8.

¹² Pavyzdys – knyga „Žvilgsnis į Juozą Girnių“ (Utena, 1995), parengta, pasak liudytojų, „per tris savaites“. Gindami autorę nuo *pikto recenzento* kritikos (*Augulis T.* Žvilgsnis į „greitosiomis mestą žvilgsnį“ // *Naujas židins-Aidai*, 1995, Nr. 10: In memoriam Juozas Girnius, p. 802–803), išsunkusios jai „daug nepelnytų ašarų“, kun. Benediktas Urbonas ir kun. Kazimieras Girnius pripažino, kad gerb. dr. Aldona Vasiliauskienė skundėsi laiko stoka ir „noru žūt būt parengti tą knygą dr. Juozo Girniaus palaikų perlaidojimo dienai“ (Replika į recenziją // *Naujas židins-Aidai*. 1996, Nr. 1–2, p. 87).

negiriško stilių mišiniu parašytą apžvalgą apie Stasį Bačkį irgi būtų galima įvertinti kaip „nulinę interpretaciją“, kurios „vienintelė paguoda ir pozityvus rezultatas“¹³ būtų tas, kad ji provokavo ką nors kada nors parašyti rimtą knygą apie diplomata, – taip galiausiai ir nutiko (plg. recenzuojamos knygos 8 p.). Juozo Skiriaus kaip biografo rangas – nepalyginti aukštesnis. Vasiliauskienės biografijų rimtumą galima vadinti paminkliškai konvejeriniu, o Skiriaus santykį su savo amatu geriausia nusakyti jo paties citata (rimtumą paryškinantis kursyvas – mano):

I tą [šiolaikiniės Lietuvos istoriografijos – N. Š.] kontekstą pamėginau įsiterpti ir aš, užsimojęs parašyti B. K. Balučio gyvenimo ir nuveiktų darbų studiją. Tačiau darbas ėjosi gana lėtai, o ir pats neskubėjau, *suprasdamas atsakomybę už būsimą rezultatą*. Kai kurios monografijos dalys atskirais straipsniais buvo spausdinamos periodinėje spaudoje, *norint pajauti skaitytojų reakciją*. [...] Nūdienu rodo ir *praktinę šio darbo vertę*. [...] Prieškario elito ir lietuviško valdininkijos darbo specifika, ministerijų ir departamentų tąsa, etiketas bei maneros, nuosaikus patriotizmas ir pasiaukojimas – tai tos vertybės, kurių galima pasisemti iš praeities, prisitaikyti sau ar tiesiog žinoti. Tačiau iš tiesų būčiau neteisingas *orientuodamas knygą tik į valdžios struktūras*. Ši studija *skiriama platiems visuomenės sluoksniams*, norint parodyti B. K. Balutį kaip lietuviškų vertybių saugojimo, veiklumo ir idealizmo pavyzdį, kaip tautos ateities kelrodį, savotišką išeivijos lietuviškumo žadintojo simbolį. B. K. Balučio biografinė studija – tai lyg ir *vadovėlis mūsų tautiečiams, parodantis, koks turi būti Lietuvos patriotas*, mylintis savo Tėvynę ne žodžiais, o darbais (11 p.).

Būtų dar nieko, jei tokie užmojai teliktų tuščia retorika, tačiau baisiausia, kad Skirius ir stengėsi visus savo užmojus, „suprasdamas atsakomybę“, įgyvendinti. Rezultatas – minėtoji nepakeliama plyta, aprėpianti neįtikėtiną gausybę Ba-

lučio gyvenimo ir veiklos detalių¹⁴. Kito žanro istoriniam veikalui tai nebūtinai kliūtis, tačiau (dar ir praktinių ugdomųjų tikslų siekiančiai) biografinei studijai detalių ir puslapių gausa gali rimtai sutrukdyti *pavaizduoti* vientisą ir įtikinamą istorinio veikėjo portretą. Vasiliauskienės apybraiža minėtomis formaliomis priemonėmis maksimaliai atitolino nuo skaitytojų jubilato asmenybę, ją maksimaliai defragmentuodama, o štai Skirius dažnai nupuola į kitą, irgi aptartą, „autobiografijos parodijos“ pavojų. Antai kalbėdamas apie Balučio veiklos LDT laikus, autorius stengėsi perteikti bemaž visus savo herojaus pasisakymus, komentarus, reakcijas į principinius ir einamuosius lietuviškojo diplomatinio ir politinio gyvenimo įvykius. Tačiau tokios biografo pastangos „įsijausti“ iš esmės reiškia, kad iš savo herojaus *žodžių* jis beveik automatiškai rekonstruoja jo *mintis* ir mąstymą, taip tarsi vaizduodamas dalykų eigą ir padėtį „Balučio akimis“. Tokia pretenzija – gal ir ne utopinė, tačiau diplomato kasdienybėje jo žodžiai promemorijose ir dalykiniuose laiškuose ir jo „tikrosios“ mintys bei požiūriai tais pačiais klausimais labai dažnai, švelniai tariant, nesutapdavo, ir metodiška („įsijautimo“ ar „skepsio“) biografo nuostata čia yra menka pagalbininkė norint pavaizduoti, kaip žmogus „mąstė iš tikrųjų“.

Kaip tik tokia nemetodiška prieiga prie diplomatinės Stasio A. Bačkio veiklos ir pasižymi Arūno Streikaus studija. Mano galva, jos autoriui (paprastai) pavyksta išvengti abiejų minėtų (pernelyg atitolinančios objektyvacijos ir artimo savo įžvalgų ir herojaus minčių sutapatinimo) pavojų, ir iš dalies dėl to jo parašyta biografija

¹⁴ Toks pozityvizmas ir nūdien Lietuvoje labai madingas, rimtiems istorikams rašant įžymių valstybės ir visuomenės veikėjų biografijas: *Ilgūnas G. Kazys Grinius*. Vilnius: Pradai, 2000. 627 p.; *Merkys V. Motiejus Valančius: tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškuo*. Vilnius: Mintis, 1999. 817 p.

¹³ Būtent taip Tomas Augulis ir įvertino jos knygą apie Girnį (ten pat).

„nėra įprasta“. Bet ne pirmiausia dėl to, ir pats metas dabar į recenzuojamąją knygą pažvelgti įdėmiau.

Pats autorius savo užmojus nusako lakoniškai: „Apibendrinti turimas žinias apie jo veiklą, apžvelgti jo gyvenimo kelią ir pamėginti pateikti išsamų šio asmens portretą“ (8 p.). Tokie siekiai visai tinka įprastai biografijai, tačiau, kaip nurodo jau pavadinimas, čia kalbama apie *diplomata* Bačkį, taigi pagrindinis dėmesys turėjo būti sutelktas į profesinę veiklą, o ne į gyvenimo faktus ir visuomeninę raišką bei aplinką. Nebūtų tikslu sakyti, kad autorius *puikiai* išsprendė šią dviejų užmojų – tradicinės biografijos ir studijos apie diplomata – suderinimo problemą, bet svarbiausia, kad juos kažkaip suderino, nes knyga išėjo gana vientisa.

Ta proga – trumpa jos sąrangos apžvalga. Po trumpo įžanginio žodžio ir įvado rasime nedidelę dalį „Jaunystės idealų grožis“ (13–40 p.), kurioje keliais potėpiais nusakius „asmenybės brandos laikotarpį“ kiek platėliau apsisistojama prie „pirmųjų žingsnių valstybės ir visuomenės tarnyboje“. Antroji dalis „Užgrobtos valstybės atstovavimas ir kova dėl jos išlaisvinimo Paryžiuje“ (40–132 p.) aprėpia dinamiškiausią diplomato veiklos dvidešimtmetį, ypač skrupulingai gilinantis į jo santykius su įvairiomis politinėmis lietuviškosios išeivijos grupėmis ir į ryšius su okupuota ir besipriešinančia Lietuva („Tarp VLIK'o, frontininkų ir „liberalų“, 48–101 p.). Trečiojoje dalyje „Per Vašingtoną ir Paryžių – į Tėvynę“ (133–212 p.) autorius kiek platesniais potėpiais aptaria Stasio A. Bačkio vingiuotą kelią į Lietuvos diplomatijos šefo pareigas, sudėtingas LDT finansavimo ir personalo atnaujinimo bėdas aštuntojo ir devintojo dešimtmečių sandūroje, „kultūrinių ryšių su kraštu“ problemą, Bačkio akademinę veiklą išeivijoje ir jo viešąją raišką Nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje. Po trumpų reziumuojančių au-

toriaus pastabų skelbiamas pluoštelis dokumentų (19 – daugiausia iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo, asmeninių Stasio Lozoraičio ir Stasio Bačkio archyvų, 216–266 p.), o baigiama ši gana gausiomis, kokybiškoms nuotraukoms iliustruota knyga angliška santrauka, išsamia bibliografija, literatūros sąrašu ir rodyklėmis.

Pažymėtina, kad minėtas santykinis knygos vientisumas neatrodo autoriaus pasiektas lengvai, be ypatingų pastangų. Įžanginiai vaizdeliai iš Bačkio gimnazijos ir studijų metų ir baigiamoji publicistinė apžvalga apie eksdiplomato patyrimus ir pasisakymus gyvenant Vilniuje atrodo truputį dirbtinokai prikabinoti prie pagrindinės pasakojimo linijos, o pasažai apie jo, kaip ateitininko ir kataliko mokslininko, visuomeninę ir intelektualinę veiklą (ypač 24–34, 186–196 p.) savaime skaitomi labai įdomiai, tačiau – kaip užbaigtos studijėlės; bendrame knygos vaizde jie, kaip ir asmeninės biografijos faktai, atrodo tarsi inkliuzai. Labai lengva nespecialistui skaityti ir iš konkrečių kontekstų negailestingai „išpešiotų“ paskirų dokumentų tekstus, – gal geriau būtų buvę paskelbti kokį mažesnę, bet išraiškingesnę ir vientisą dokumentų blokelį? Užtat pagrindinė knygos – okupuotos valstybės diplomato laisvojoje išeivijoje istorijos – siužetinė linija išvyniota *beveik* priekaištingai tolygiai. Mažytė išlyga čia susijusi su adresato klausimu. Per oficialų knygos pristatymą Lietuvos katalikų mokslo akademijoje kalbėję diplomato sūnūs ir istorikai kone unisonu tvirtino, kad jie knygoje radę nemažai sau naujų, nežinotų dalykų. Ir tai nebuvo įprastas reveransas autoriui, nes knyga išties atrodo labiau analitinė, taigi orientuota į profesinę bendruomenę, o ne į plačiąją auditoriją, kaip tai būdinga „įprastoms“ biografijoms. Manytina, kad toks ir buvo autoriaus apsisprendimas, nes – kitaip nei „faktografinių plytų“ gamintojai – jis aiškiai suvokė, kad plėtojant tokį siužetą ne literatūrinis vaizdumas, o istorinis akylumas yra stiprioji jo stiliaus pusė.

Tiesą sakant, dėl vykusiai pasirinktos pasakojimo *optikos* šią Arūno Streikaus knygą ir galima laikyti pavyzdine lietuviškosios politinės biografijos kontekste. Kuo ta optika ypatinga? Pirmiausia jautrumu įvairioms konkrečioms istorinėms ir net buitinėms situacijoms, kuriose per savo turiningą įvykių ir įtampų gyvenimą buvo atsidūręs (neoficialus) Lietuvos atstovas Paryžiuje, vėliau pasiuntinybės patarėjas, reikalų patikėtinis ir diplomatinis šefas Vašingtone. Tas jautrumas pasireiškia autoriaus sugebėjimu pritaikyti savo kalbėjimą prie „istorinės medžiagos“: skaitydami knygą, vis regime stebintį, kalbantį, sprendžiantį, veikiantį, reaguojantį, patariantį, tarpininkaujantį, laukiantį, puolamą ar palaikomą Stasį Antaną Bačkį jo įvairiuose santykiuose su kolegomis iš LDT, kitais lietuvių politiniais veikėjais. Ši *situacinė* optika tuo ir ypatinga, kad autorius nemėgino savo herojų „įrėminti“ baigtiniame praeities paveiksle ir nesiėmė parodyti pasaulio to herojaus akimis, nepaskandino jo įvykių sraute ir neiškėlė jo šalia įvykių kaip visažinio stebėtojo. Jis tiesiog kaip konkrečios istorijos pasakotojas nuolat mėgino suprasti pagrindinį tos istorijos veikėją, – o suprasti – reiškia ne plaukti įvykių ir tekstų paviršiumi, bet nuolat *gilintis* į išlikusius šaltinius, juose atsispindinčias situacijas. Tokio gilinimosi ypač prireikia interpretuojant, pavyzdžiui, 1944–1953 m. Bačkio susirašinėjimo su kolegomis diplomatais ar paskirais išeivijos politikais medžiaga, nuolat turint galvoje, kad tai, kas sakoma, nebūtinai atitinka tai, kas manoma, o svarbiausia veikla vyksta be didelių „tekstinių palydų“. Ypač vertingos šia analitine prasme yra tos knygos vietos, kuriose autorius išryškina Bačkio požiūrio ir elgesio išskirtinumą LDT ir VLIK'o derybose dėl Vykdomosios Tarybos ir susikirtimuose dėl santykių su krašto rezistencija (dėl požiūrio į BDPS užsienio delegatūrą, Jono Deksnio patikimumą, Baden Badeno susi-

tarimą). Visa tai verčia laikyti recenzuojamą knygą daugiau nei biografija, o kartu ir lietuvių išeivijos laisvajame pasaulyje politinio gyvenimo, ar dar kitaip – lietuvių diplomatinės istorijos studija. Tad pabaigai – keletas minčių apie Arūno Streikaus knygos vietą šiulaikinės išeivių problematikos historiografijos lauke¹⁵.

Iš karto reikia pripažinti: išeivijos istorijos rašymo Lietuvoje padėtis yra bloga, nepatenkinama. Pabrėžiu, rašymo, o ne tyrinėjimo: paskirų daugiau ar mažiau vertingų straipsnių, nagrinėjančių atskiras lietuvių išeivijos politinės istorijos problemas, netrūksta, nors absoliuti dauguma jų (Lauryno Jonušausko, Daivos Dapkutės, Juozo Banionio, Dariaus Juodžio) ir paskelbta vieninteliame žurnale „Genocidas ir rezistencija“¹⁶. Tačiau kai iš paskirų straipsnių (savo ruožtu, pagamintų iš atskirų rengtų disertacijų „gabalų“) sulipdomos knygos, skaityti nelabai yra ką. Netgi geriausioje iš trijų minėtų knygų – Lauryno Jonušausko parašytoje LDT istorijoje, kur visai gerai išnagrinėta grupelė paskirų problemų („Kybartų aktų“ recepcija, LDT finansavimas, diplomatinės krizės Paryžiuje, Vašingtone ir Vatikane) – dideliame kiekyje puslapių iš tikrųjų labai mažai kas pasakyta. Rašant naujau-

---

¹⁵ Tam laukui nužymėti pasitelkime trejetą ribozenklų: *Dapkutė D.* Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė: politiniai – organizaciniai aspektai. 1945 m. – šeštojo dešimtmečio pabaiga. Vilnius: Vaga, 2002; *Banionis D.* Lietuvos laisvės byla Vakaruose (1975–1990): istorinė apžvalga. Vilnius: LGGRTC, 2002; *Jonušauskas L.* Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla. 1940–1999. Vilnius: LGGRTC, 2003.

¹⁶ O štai Kaune jau daugiau nei dešimtmetį veikiantis Lietuvių išeivijos institutas (ligi 2000 m. Išeivijos studijų centras) politinę istoriją bemaž ignoruoja. Iš visų jų darbų mūsų tema vertingiausi leidiniai iš *Egzodo archyvo* serijos: *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944 m.* / Dapkutė D. (sud.). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1999; T. 3. *VLIK'as ir Lietuvos diplomatinė tarnyba išeivijoje. Berno ir Paryžiaus konferencijų protokolai* / Petraitytė A. (sud.). Vilnius: Versus aureus, 2004.

siųjų laikų išeivijos istoriją šiandien, atrodo, visos intelektualinės pastangos sutelkiamos į svarbiausių užsibrėžtos temos įvykių chronologijos rekonstravimą ir jų išdėstymą, todėl neatsitiktinai vienos institucijos teminius rėmus pamėginę peržengti Banionis (pirminis jo tikslas buvo „atskleisti kiekvienos iš pagrindinių laisvosios Lietuvos organizacijų (ALT, VLIK'o, PLB) nuopelnus ginant laisvės bylą“, 15 p.) buvo priverstas savo knygą pavadinti „istorine apžvalga“ – nieko geresnio už platų panoraminį žvilgsnį, paviršutinišką slydimą įvykių paviršiumi, referuojant pirminių šaltinių turinį, mūsų istorikai, regis, negali pasiūlyti.

Kodėl taip nutinka? Be abejo, išeivijos politinė istorija buvo ne tik labai sudėtinga, daugiasluoksnė ir margaspalvė (LDT, VLIK, LAF, LRS, ALT, PLB etc., o kur dar partijos...), turtinga ne tik įvykių ir įtampų, bet ir įvairių politinių srovių atstovų teikiamų aktualių ir ilgalaikių tų įvykių interpretacijų (sėkmingiausia jų Algirdo J. Greimo institucionalizuotas mitas apie lietuviškąjį politinį liberalizmą, kurio istorinė schema tokia: LLKS – BDPS UP – LRS – *Šviesa* – *Santara* – *Santara-Šviesa*¹⁷). Tie vidiniai lietuvių išeivijos politinių srovių atstovų ginčai ir interpretacijų konfliktai buvo gana aukšto intelektualinio lygio ir pagrįsti konkrečios politinės veiklos patirtimi bei brandžiu politiniu mąstymu, o šiuolaikiniai istorikai, besistengiantys rašyti istoriją apeidami tuos interpretacijų konfliktus, neretai stokoja abiejų minėtų savybių, todėl jiems ir telieka užsiimti įvykių, procesų ir jų dalyvių nuomonių rekonstrukcija. Bet koks mėginimas pažvelgti giliau, pavyzdžiui, pasiaiškinti Lietuvos emigracinės vyriausybės nesukūrimo 1946–

1947 m.¹⁸, apskritai LDT ir VLIK'o nesutariamų¹⁹ priežastis ar pasiaiškinti vienų ar kitų sprendimų motyvus baigiasi nesėkme. Sakant tiesiai šviesiai, šiandien rašoma arba konkrečios išeivijos politinės srovės istorijos kronika, arba (*nesąmoningai*) pasiduodama kuriai nors tebegyvuojančiai politinei tos istorijos interpretacijai: „diplomatinei“ (Jonušauskas), „santarvinei“ (Dapkutė), „bobelinei“ (Banionis). Šiame lauke Arūno Streikaus knyga, nors ir neskirianti labai daug dėmesio visuminiam lietuviškosios išeivijos vidinių politinių kovų laukui, dažnai sugeba įveikti „partiškumo“ barjerą. Žinoma, autorius į daugelį įvykių, sankirtų ir situacijų žiūri „probačkiškai“, tačiau, laimei, pats Bačkis „buvo vienas iš nedaugelio, kuris [...], sugebėjo valstybės interesus iškelti ir išlaikyti aukščiau už asmeninius ar grupinius [...]“. Prieš priimdamas bent kiek svarbesnį sprendimą jis pirmiausia klausdavo savęs, kiek tai bus naudinga valstybės interesams“ (213 p.). Taigi vienoje situacijoje Bačkui atrodę teisinga paremti LDT šefą dėl pasinaudojimo „Kybartų aktais“ (59 p.), kitoje – pabrėžti Baden Badeno susitarimo, sustiprinusio VLIK'o poziciją, reikšmę (74 p.), trečioje – solidarizuotis su iš VLIK'o pasitraukusiu LF (97 p.). Tai anaipso nereiškia, kad knygoje Bačkis vaizduojamas it orakulas, visuomet numatydamas, kuri iš dėl ko nors nesutariančių šalių esanti „valstybiškesnė“. Tiesiog autorius, – kur kas rečiau nei kiti šiuolaikiniai išeivijos istorijos tyrinėtojai taikantis *diplomatų vs. politikų, katalikų vs. liberalų* ir kitus įsigalėjusius šablonus, – mano asmeninį pasitikėjimą (Bačchio – Lukša) ar nepasitikėjimą (Bačchio – Greimu ir Raila), konkrečius ilgalaikius ryšius (Bačchio ir Brazaičio) ir kitus *žmogiškus* motyvus išeivijos politinių „veiksnių“ tarpusavio santykiuose buvus ne

¹⁷ Šio mito tiesą savo darbe įrodinėja Daiva Dapkutė, juo kaip „darbine hipoteze“, regis, remiasi ir kiti minėto Lietuvių išeivijos instituto tyrinėtojai. Apie istorinį mito nepagrįstumą žr. *Gimius K.* Žmogus, kuris pavargo, taip ir netapęs herojumi // *Naujasis Židinys-Aidai*. 1997, Nr. 7–10.

¹⁸ *Jonušauskas L.* Likimo vedami, p. 181–182.

¹⁹ Ten pat, p. 225.

mažiau svarbius nei ideologinės, pasaulėžiūrinės ar partinės nuostatos ir principai. Iš šitokios varpinės žvelgdamas į to meto išėivijos politinio gyvenimo peripetijas, Streikus įstengė knygoje nepamesti iš akių ir svarbiausio visos laisvosios Lietuvos (o ne vien jo knygos herojaus) politinio siekio – Lietuvos valstybės. Atstovavimo jai tęstinumą ir tarptautinį sunaikinimo nepripažinimą, išlaikyti ir puoselėti jos išlaisvinimo ar atkūrimo viltis reiškė mąstyti valstybiškai, ir la-

bai svarbu, kad autorius tokį valstybinį mąstymą suvokia kaip nuolatinį (dažniausiai tylų ir įprastam istoriniam tyrinėjimui mažai pastebimą) didžiųjų politinių išėivijos debatų dėl atstovavimo valstybei, santykio su krašto rezistencija, kultūrinių ryšių su okupuotu kraštu ir kt. palydovą. Šia prasme nepretenzinga Arūno Streikaus studija apie paskutiniojo LDT šefo diplomatinę veiklą – pavyzdinis išėivijos istorijos šiandienės istoriografijos veikalas.

Nerijus Šepetys